

KOVÁCS ZSUZSA

Az ünnepek és a rítusok megértése

We are what we celebrate – Understanding Holidays and Rituals. Amitai Etzioni – Jared Bloom, eds.
New York – London: New York University Press. 2004. 253 p.

A *We are What we Celebrate* című, az Egyesült Államokban megjelent tanulmánykötet az ünnepek és a társadalom kapcsolatával foglalkozik, túlnyomó többségben szociológiai írásokat közöl, de egy-két történeti és pszichológiai témájú dolgozatot is olvashatunk benne. A szerzők amerikai társadalomtudósok, egyetemi tanszékvezetők, oktatók, illetve különböző kutatóintézetek munkatársai.

Miért tarthat érdeklődésre számot ez a tanulmánykötet? Az egyik szerkesztő, Amitai Etzioni¹ a bevezető tanulmányban az *ünnepek* társadalmi működésének vizsgálatát hiányolja az elmúlt évtizedek társadalomtudományi munkáiból – az *ünnepek* (holiday) címszó véleménye szerint hiányzik az amerikai szociológiai kézikönyvekből és folyóiratokból (6. p.),² a tanulmánykötettel ezt a hiányt kívánja pótolni. Az ünnepek társadalmi működésének vizsgálatát azért tartja fontosnak, mert úgy véli, hogy sokrétű információval szolgálhatnak az adott társadalomról, annak működéséről, attribútumairól. Az ünnepek és rítusok társadalmi működésének megértése céljából először Émile Durkheimnek a rítusok társadalmi működésével kapcsolatos, *A vallási élet elemi formái* című társadalomtudományi alapművében (Durkheim 2003) közzétett, funkcionális megközelítésével kíván foglalkozni, majd olyan egyéb megközelítésekkel, amelyek Durkheim elméletét fejlesztették tovább. A téma iránt érdeklődő olvasó ez utóbbiak alapján egy olyan tanulmánykötet megismerését várja, amelyben Durkheim funkcionális elméletének kritikai felülvizsgálatával, az elmélet modern társadalomban betöltött szerepével, működésével kapcsolatos írásokat olvashat. Amint már korábban a neodurkheimiánus iskola képviselőinél, akik a politikai rítusok modern társadalombeli integratív funkcióit vizsgálták, most a rítusok egész társadalombeli működésének vizsgálatára számíthatunk.

Az Ünnepek és rítusok – Az erkölcs elhanyagolt csírái címet viselő bevezető tanulmány folytatásában Amitai Etzioni ismerteti Durkheim funkcionális megközelítésének főbb szempontjait. Durkheim a társadalmat mint az egyének számára is útmutató értelmezési keretet határozza meg, amelyben a rítusok szerepe a társadalom viszony- és normarendszerének folyamatos újraalkotása. A rítus elemeinek vagy tárgyi részeinek önmagukban nincs jelentésük, ezzel a társadalom ruhazza fel őket. Ebben a rendszerben Durkheim elmélete szerint az ünnepek fordított arányban állnak a társadalom széthullását célzó erővel, azonban Amitai Etzioni álláspontja szerint az ünnepek mű-

ködése a felvázoltnál sokkal összetettebb, hogysen ilyen egyszerű rendszerrel ábrázoljuk.

A fenti elmélet kritikájaként fogalmazza meg Etzioni, hogy funkciójuk szerint sem lehet minden ünnepet hasonlóknak tekinteni: nincs két ünnep, amely azonos társadalmi szerepet látna el. Egyes ünnepek a társadalmi integritás felé, míg mások ellene hatnak (9. p.), ezek alapján kétféle ünneptípust határoz meg a szerző (11. p.). Egyrészt vannak újraegyesítő ünnepek,³ amelyek Durkheim elméletében a társadalmi integráció szerepét látják el: ilyen például a karácsony vagy a húsvét, ahol kereszténység legfontosabb üzenetei jelennek meg, és amelyek tele vannak olyan rítusokkal, amelyek a hitet, a közösséget erősítik meg. Másrészt számon tart úgynevezett feszültséglevezető ünnepeket; ez az ünneptípus az előbbiekkal ellentétben indirekt módon szolgálja a társadalmi integritást, magában rejtve az integráció irányába ható működési hibát is, ilyen ünnep például a szilveszter vagy az *Októberfest*. Ezek felszabadítják a kollektív viselkedési normákban rejlő társadalmi feszültségeket, rávilágítva arra a tényre, hogy az egyén nem tud teljesen szocializálódni a társadalomban (11. p.). A későbbiekben azonban sem Etzioni, sem a többi szerző nem kategorizálja az ünnepeket ebben a rendszerben. Az ünnepek társadalmi integritás ellen irányuló hatásának példájaként említi Etzioni Elizabeth Peck tanulmányát (43–60. p.), amelyben arról ír a szerző, hogy a 18–19. században a feszültség levezetését szolgáló ünnepek többségben voltak, később ezen hangos, „feslett” ünnepek háttérbe szorultak a középosztálynak köszönhetően. A polgárság ugyanis nem tolerálta az alsóbb osztályok ilyen jellegű ünnepi viselkedését, így kivonultak ezekről az ünnepekről, megtörve ezzel az ünnep társadalmi összetartó erejét.

Vannak ünnepek, amelyek képesek a társadalom egyes tagjai közötti viszonyok átalakítására. Ilyenek az amerikai nemzeti ünnepek, amelyek kettős társadalmi hatással bírnak. A függetlenség napjának ünneplésekor a bevándorlók nem mulasztják el a saját országuk zászlóját is magukkal vinni, vagy Isten áldását nemcsak az Egyesült Államokra, hanem szülőhazájukra is kérni (17. p.). Más esetekben, írja a szerző, ez a kettősség nem ilyen pozitív módon jelenik meg, sokkal inkább az elhatárolódás kap nagyobb szerepet a kettősségben. Ennek példájaként említi az amerikai Kolumbusz-ünnepet, amelynek alkalmával a gyarmatosítók leszármazottai az amerikai álmegszületését, a felfedezett új kontinens örömét ünneplik, míg a meghódítottakkal azonosulók bírálják a gyarmatosítás brutalitásainak nemzeti ünnepként való ünneplését (19. p.). Következtetésképpen a szerző megállapítja, hogy nem lehet egyértelműen azt állítani, hogy az ünnepek a társadalom összetartó erejének letéteményesei.

Durkheim azon megállapításával kapcsolatban, amely szerint az ünnepek nyilvános események, Amitai Etzioni kifejti, hogy ennek az állításnak a 18. századi amerikai társadalom felelt meg, amely sokkal homogénebb volt, ahol a legtöbb ünneplés valóban közösségi térben játszódott le. A mai modern amerikai társadalomban az ünnepek már sokkal nagyobb arányban jelennek meg a privát szférában (23–24. p.). Ugyanígy kritizálható Durkheim azon megállapítása, amely szerint a kisméretű csoportok egységesek. Mary Whiteside írásában (74–88. p.) a megkonstruált rokonsági viszonyról olvashatunk, amely nem más, mint a válás nyomán átalakuló, ezáltal pedig igen bonyolulttá és ambivalenssé váló rokonsági rendszer. A család mint kisméretű, homogénnek vélt csoport példáján láthatjuk tehát, hogy egyértelműen nem jelenthető ki, hogy egységes (29. p.).

Etzioni végül Durkheim ünnepelméletéhez a következő módosításokat, kiegészítéseket javasolja: 1. A feszültség levezetését szolgáló ünnepek kevésbé integratívak, sokkal jobban hajlamosítanak az antiszociális viselkedésre. 2. Egyazon ünnepnek különböző hatása lehet a társadalom egészére, illetve a társadalmon belül bizonyos csoportosulásokra. Így egy etnikumhoz kapcsolt ünnep erősítheti ugyan az etnikus csoportosuláson belüli kötődéseket, de alááshatja az etnikumnak az egész társadalomhoz való viszonyát. 3. Az olyan alkalmak, amelyek korábban a nagy, nyilvános ünnepek kategóriájába tartoztak, változásuknak köszönhetően ma már inkább a privát szférában kapnak helyet, és így Durkheim elvárásaival szemben, melyek szerint minden ünnep társadalmi kohéziós erővel bír, a társadalomban lévő különbségek felerősítéséhez vezetnek. 4. Nem ismertek azok a sajátos motivációk, amelyeknek köszönhetően az ünnepek egy bizonyos meghatározott rendben ismétlődve követik egymást. Egy hipotézis szerint ebben a rendben előbb vagy utóbb minden szociális szükséglet kielégíthető. A feszültséglevezető és az újraegyesítő ünnepek a szerint változnak, hogy az adott ünnepet a különböző csoportok mikor ünneplik. 5. Az ünnepek sikeres változtatásában a vallási hatalmak sokkal sikeresebbek, mint a világiak. 6. A nemi szerepekben és a rokonsági viszonyokban bekövetkező változások kihatnak az ünnepekre, és e változások hathatnak a kohézió felé vagy éppen ellentétes irányba. 7. Az ünnepek szerkeszthetők, változtathatók, a már meglévő ünnepnapok újjal bővíthetnek, ha azok összhangban vannak a társadalmi értékek változásával.

A felsorolást követően Etzioni konklúzióként megfogalmazza, hogy elvethetjük Durkheim azon elméletét, amely szerint szoros kapcsolat van az ünnepek, az azokon való részvétel és a társadalmi integráció között. A kötetben megjelenő tanulmányok egy sokkal tágabban értelmezett, több szempontot magában foglaló elméleti keret kidolgozására törekednek (34–35. p.).

Családepítés és ünnep

A bevezetőt követően a könyv tanulmányai három téma – család, közösség, nemzet – szerint csoportosítva vizsgálják a csoport viszonyát az egész társadalomhoz, a csoport egyes részei közötti átjárást, a nyilvánosság és a privát szféra kapcsolatát. Ezeket a szempontokat a társadalmi integritás vagy széthúzás irányába ható erők szerint tárgyalják a könyv írásai. A *Családepítés* című részben foglalt dolgozatok a családdal mint társadalmi egységgel foglalkoznak, a benne bekövetkezett változásokkal, amelyek hatással vannak ünnepeik menetére is. Az ünnepeken keresztül pedig magáról a csoportról és változásáról kaphatunk információt.

Elizabeth H. Peck⁴ a nagy nyilvános ünnepek családi szférába vonulásával foglalkozik. A viktoriánus társadalom központi értékeiből (vallás, család) kiindulva a polgárság megpróbálta kiszorítani a karácsony, a húsvét, a hálaadás ünnepeiről az ittasságot, a rombolást, a gyermekek koldulását. Elhatárolódva a csőcseléktől, családi körben kezdték ünnepelni ezen alkalmakat, kizárva a nyilvánosságot, például a meghívóhoz kötött részvétellel (44. p.). Eleinte a családi ünnepek, az otthoni vallásosság a protestáns középosztály sajátja volt, később átvette a katolikus és a zsidó középosztály is, így ezeken az ünnepeken folyamatosan erősödött a család összetartó ereje, elhatárolva a

csoportot a társadalom többi tagjától. A hálaadás ünnepén azonban ez a folyamat fordítva is végbemegy, írja a szerző, hiszen ez kifejezetten amerikai nemzeti ünnep, amelynek alkalmából a modern társadalmakban inkább a privát szféra kap nagyobb hangsúlyt (46. p.). Az 1920-as, 1950-es években az emigráncscsoportok nagy része arra törekedett, hogy nemzeti gyökereit elrejtve amerikaivá váljon, ezért azt tartották fontosnak, hogy minél több amerikai rítust és ünnepet vegyenek át (49. p.). Jelen esetben tehát az identitástényező sajátos módon, a családi élet részévé válva, magán a családon keresztül hat a csoport társadalmi integritása felé. Más módon ugyan, de a csoporton keresztül hatott a társadalmi integritás felé az a 19. században feléledő érdeklődés, amelynek nyomán turisták látogattak el kínai városrészekbe, hogy tanúi lehessenek a kínai újév rítusainak (51. p.).

A posztszентimentalizmus az 1960-as évektől a családokat ért hatások eredménye is egyben. A szexuális forradalom, a válások számának megnövekedése, az együttélés mint elfogadott párkapcsolati forma, majd az 1970-es évektől egyre erősebbé váló emancipációs folyamatok a család háttérbe szorulásához és a családi szerepek megváltozásához vezettek (53. p.). Az antropológusok elvárásaival szemben azonban – az individualizmus előtérbe kerülésével és a rokoni kapcsolatok gyengülésével – ez az időszak nem az ünnepek háttérbe szorulását vagy azok megszűnését hozta, hanem éppen ellenkezőleg, egy sor olyan ünnepel bővült a már meglévők köre, amelyek teljesen előzmény nélküliek voltak (születésnap, a gyermek megszületésekor otthoni parti a rokonoknak).

Gary Gloss⁵ szintén családi ünnepekről ír, arról a folyamatról, amelyben a családi ünnepek központi szereplői a gyerekek lettek. Karácsony reggelén a csillogó karácsonyfára és az ajándékokra ébredni, ünnepeltként a születésnap torta mellett ülni, halloweenkor jelmezbe öltözve csokoládét gyűjteni mind olyan élmények, amelyekben része lehet a legtöbb amerikai gyereknek (61. p.). Ezeknek a gyerekek köré épített rítusoknak és a szentimentális, családi körben megtartott karácsonyoknak a gyökere a protestáns vallásos, családközpontú gondolkodásban gyökerezik. A karácsonyi ünnepkör így új szimbólumokat és rítusokat hozott magával, például az 1830-as években a német tradícióból kölcsönözte a karácsonyfa-állítást hagyományát, az angoloktól a karácsonyi képeslapok küldésének szokását, a hollandoktól a karácsonyi süteményeket (64. p.).

Ahogy a rítusok meghonosodtak, úgy alakult ki egyfajta „ajándékgazdagság”, írja Gloss, Dan Miller amerikai antropológusra hivatkozva. Az ajándékok kezdetben a családi kötődések megerősítésére szolgáltak, mégis a Mikulás volt sokáig az a fantáziaszemély, aki az ajándékok megnövekedett jelentősége ellenére sem engedte, hogy az ünnep a fogyasztás irányába csússzon el. Ma azonban a fogyasztás iránti igény, a fogyasztói társadalom erősebbé válása a Mikulás s vele együtt pedig az ünnep kommercializálódását hozta magával (65. p.). A tendencia nemcsak magára az ünnepre, hanem annak résztvevőire, főszereplőire, a gyerekekre is hatással van (66. p.). Hasonló folyamat ment végbe az 1840-es években az ír emigránsok által magukkal hozott halloween ünnepében is, ahol szintén a kisgyermek figurájának színre lépése szelídítette meg a korábban karneváli, rendbontó ünnepet, amely ma már ugyanúgy a kommercializálódás útjára lépett (67. p.).

Mary F. Whiteside⁶ pszichológus írásában az újrarázódott családok rokonságmodelljének alakulásával és a családtagok egymás közötti viszonyának ismertetésével

foglalkozik. A családtagok közötti viszonyt a közösség összetartásának irányába vagy ellene ható erők szemszögéből elemzi. Ha a válás után a szülők újraraházasodnak, azonnal megjelenik az igény, hogy létrehozzák a normális család identitását az új közösségben. Ennek érdekében arra törekednek, hogy a családi körben megült ünnepek minél meghittebbek és emlékezetesebbek legyenek, közös élményeket, emlékeket alkotva, amelyek majd a család összetartó erejévé válnak. Az ünnep szervezőinek azonban számolni kell a kiterjedt rokonság eltérő hagyományával, a régi rokonsággal való viszony milyenségével, amely tényezők jelentősen megnehezíthetik az ünnep zavartalanságát (74. p.). A kiterjedt rokonsággal az ünnepek kettősséget rejtnek magukban. Egyrészt a különböző hagyományokból eredően konfliktusokat hordoznak magukban, másrészt alkalmat adhatnak arra, hogy az ünnep ürügyén megismerhessék egymást és egymás hagyományait, kihasználva az ünnep generálta nyitottságot és a törekvést arra, hogy ne rontsák el konfliktusokkal ezt az emelkedett hangulatú alkalmat (76. p.). Attól függően, hogy melyik családmoddal valósítják meg az elvált családok tagjai, erősen különbözik nemcsak hétköznapjaik, de ünnepeik menete is.

Minden évben születnek új ünnepek, írja a következő tanulmány szerzője, John R. Gillis,⁷ azonban mi, a modern társadalom tagjai egyre elfoglaltabbak vagyunk ahhoz, hogy ezekkel az ünnepekkel foglalkozzunk, készüljünk rájuk, emlékeztessé tegyük őket. Az ünnepek hatóköre csak a modernítésben terjedt ki az egész társadalomra, ahol ezek a napok a család összegyűlésének alkalmi is egyben. Korábban bizonyos eseményekhez kapcsolt megemlékezések csak az arisztokrácia és a felsőbb társadalmi osztályok szokásai voltak (90. p.). Azáltal, hogy az ipari forradalom leválasztotta a családot a többi háznéptől, lehetőség nyílt arra, hogy kialakuljon a család mint közös csoportidentitással rendelkező egység. Ettől fogva az emlékezés került előtérbe, hiszen a család életének mindennapjaiban nemcsak a jövő, hanem a múlt is ugyanolyan fontos lett (91–92. p.). A modern társadalom tehát az ünnepek megtartásával újraalkotta az idő fogalmát, előtérbe helyezve a térrel szemben. Ezzel egy időben azonban fontos szerepet kapott az otthon mint mentális tér (95. p.). A viktoriánus társadalomban kezdett minden családi eseményhez egy megemlékezést szolgáló rítus kapcsolódni, aminek elválaszthatatlan kellékei voltak az emlékezést segítő családi fotók (96. p.).

Az ünnep s az alatta eltelt idő különbözik a mindennapok idejétől, írja a szerző, amely megállapításával kapcsolódik Durkheim tételéhez, amely szerint az ünnepnapok az átlagos szabadnapok fölött állnak, hiszen a közösségi kötelek erősödnek meg ezeken a napokon. A modern társadalmakban azonban az ünnep és a mindennapok közötti közösségerősítő viszony nem ilyen tiszta, hiszen a női munkavállalással a nők valamelyest eltávolodtak az otthontól, így az ünnepek egyben teret engednek a megváltozott társadalmi szerepekről szóló kommunikációnak is.

A család létrehozza a saját eseményeihez kapcsolt ünnepeit, a nemzeti ünnepek családi berkekben történő ünneplésével a nyilvánossággal szemben a privát szféra kerül előtérbe, elkülönítve, megkülönböztetve a család egységét a társadalom egészétől. A család mint egység azonban nem feltétlenül tartja meg homogenitását, hiszen a válással például szétdarabolódik a csoport, majd új identitások mentén új egységek alakulnak ki. A családnak mint csoportnak a gyerekek szerepén keresztül is változhat a társadalomhoz fűződő viszonya. Amíg a gyerekek az ünnepek központi szereplőiként megszelídítették az ünnepek rítusait, a családot helyezve a középpontba a társada-

lommal szemben, addig a fogyasztói társadalomban megfordul a viszonyrendszer. Az ajándékokkal elhalmozott gyerekek a fogyasztás erőteljes hatásán keresztül kapcsolják a családokat a csoportot beolvasztó fogyasztói társadalomhoz.

Közösségépítés és ünnep

A *Közösségépítés* című rész írásai egy nagyobb (például lokális, etnikai) csoportot, illetve annak ünnepeit és viszonyát vizsgálják a társadalom egészéhez. Theodora Caplow⁸ a middletown-i ünnepek éves körforgásáról ír, egy-egy ünnepet egymás ellentétpárjaként (fesztivál-antifesztivál) meghatározva. A szerző tanulmányában az ünnepek kis-sé banális megideologizált módon való összetartozásában látja a közösségre ható összetartó erőt.

A fejezet második szerzője Anny Day Wild,⁹ aki *kwanzaa* ünnepén keresztül mutatja be, hogy egy olyan esemény, amely kezdetben a szeparatizmus ünnepe volt, hogyan összesíti ma magában nemcsak a feketék egyik ünnepét, hanem a modern társadalom egyik legproblematisabb kérdésének, a multikulturalizmusban rejlő feszültségek elfogadásának, a kulturális sokszínűségnek egyik fontos elemét is. A *kwanzaa* a pánafrikanizmus szellemében az afrikai származású emberek közös ünnepe (121. p.). Az 1970-es években kezdett elterjedni, majd lépésről lépésre egyre népszerűbb lett a középosztálybeli, afrikai származású emberek között. Mi más lett volna e folyamat bizonyítéka, mint az ünnep kommercializálódása: a nagy amerikai cégek kezdtek az ünnep idején különböző *kwanzaa*hoz kapcsolódó ajándék termékeket gyártani (122. p.). A *kwanzaa* népszerűvé válása után a kulturális sokszínűség elfogadása jegyében bizonyos amerikai iskolákba beengedték az ünnepet, kihasználva annak lehetőségét, hogy az ünnep kapcsán a kultúrák egymás mellett élésének fontosságáról beszélhetnek, másutt viszont nem tartották ezt fontosnak. Ez a jelenség is jól mutatja, hogy a társadalomban ma még nem egyértelműen tisztázott, hogy a *kwanzaa* ünnepében melyik vonás a hangsúlyosabb: az ünnep etnikai sajátossága, azaz jelen esetben a fekete diákok származásukkal kapcsolatos nemzeti büszkeségének attitűdje vagy a kulturális sokszínűség elfogadásának szándéka (127–128. p.). A mai amerikai társadalom a *kwanzaa* ünnepét azonban egyre inkább a multikulturalizmus ideája szerint igyekszik értelmezni.

A *Közösségépítés* című rész utolsó tanulmányában David E. Procter¹⁰ a közös élményről mint közösségkohéziós erőről ír. A tanulmány szorosan kapcsolódik a könyv bevezető gondolataihoz azáltal, hogy az ünnepeket a közösség önmagáról való kommunikációjaként értelmezi. Procter maga is azt állítja, az ünnepek alkalmasak arra, hogy megismerhetők legyenek a helyi szimbólumok, ezenfelül pedig arra is, hogy közös élményekkel kapcsolják össze a közösség tagjait (132–134. p.). A Kansas állambeli Waterville-ben évente megtartott viktoriánus napok alkalmával a közösség felidézi dicső múltját, hangsúlyozva a közös múlt összetartó erejét, kibővítve a fesztiválon szerzett közös élményekkel. Ezen az ünnepen a waterville-iek a város történetének arra a rövid időszakára emlékeznek, amikor az 1880-as években elérte a települést a vasút, lehetővé téve számukra a szarvasmarhaexportot. Waterville ebben az időszakban élte rövid virágkorát: a város poros kis utcái kitisztultak, új épületeket emeltek. A

dicső múltra való emlékezés mellett az ünnep célja, hogy összegyűjtsenek annyi pénzt, amennyi elég azoknak az épületeknek a fenntartására, amelyek a viktoriánus korból származnak, s így megőrizhessék mindazt, ami a közös múltra való emlékezést szolgálja. Ebből az alkalomból kétféle közösség jön létre: a szervezőbizottság, amely 18–20 nőből áll, és a programokra befizető waterville-iek, így az egyik legfontosabb érték, amit az ünnep közvetít, az együttműködés. Az ünnep alatt a helyiek rövid időre ismét részesei lesznek közös múltjuknak, a viktoriánus elit mindennapjainak, és ez az élmény közös emlékeket hoz létre. Ezen a napon a közösség mint a gazdasági erőforrás birtokosa is megmutatkozik, hiszen az egyik cél a pénzgyűjtés, ezért a programokra húszdolláros belépőt kérnek (142–144. p.). Az ünnepen keresztül tehát a közösség a tagjait összetartó múlttól és a fennmaradásához szükséges kooperációs készségéről, a gazdasági erőforrásairól és a nők szerepéről kommunikál.

Míg a korábbi fejezet tanulmányai az ünnep differenciáló, a társadalmi kohézió ellen ható erejéről tudósítottak, a jelen fejezet írásai az ünnep csoportösszetartó erejét vizsgálták. A durkheimi elméletnek megfelelően a dolgozatokban bemutatott ünnepek a közösség összetartásának formái, alkalmasak arra, hogy rendszeres ismétlődésükkel szolgálják a kötelékek megerősítését. Ugyanakkor ezek az ünnepek nyilvános megvalósulásuk formájában és a hordozott üzenet módjában is. Az ilyen formában megfogalmazott nyilvános üzenet a közösségről szól, rajta keresztül pedig a társadalom felé hordoz nyilvános információt.

Nemzetépítés

A tanulmánykötet legutolsó fejezete, amelyik a *Nemzetépítés* címet viseli, a legnagyobb csoport, azaz az osztársadalom és az ünnepek közötti viszonyt vizsgálja, elsősorban a nemzeti ünnepeken keresztül, amelyek a közös történelemre való emlékezéssel szolgálhatják a társadalmi kohéziót.

A fejezet első tanulmányában Francesca Poletta¹¹ a társadalom egészéhez szóló nemzeti ünnepek nyilvánosságának hatását, az ellenvélemények megfogalmazásának módját, a protestálások lehetőségeit vizsgálja. Amíg a 19. századi Angliában és Franciaországban elfogadott volt, hogy a hatalom által megszervezett kötelező ünnepeken a résztvevők hangot adjanak a hatalommal szembeni ellenvetésüknek, addig ez az elfogadás természetesen korántsem volt elmondható az elnyomó rendszerekről. A leninista rezsim, írja a szerző, a látszatünnepek sokaságán demonstrálta a rendszer hatalmát, ami mindenhol jelen van, mindent átszó. Ezeken az ünnepeken az aktuális hatalomgyakorlók a nyilvánosság széles körű információtovábbítási lehetőségét használták ki. A nyilvánosság ezen eszközeivel él a mai amerikai vezetés is, az elnyomó rendszerekkel ellentétben azonban ma az amerikai társadalom tagjainak lehetőségük van ellenvéleményüket kifejezni. Denver városában például egy Kolumbusz-napi ünnepségen egy – az Amerikai Indiánok Egyesületéhez tartozó – férfi vért öntött a Kolumbusz-szoborra, ami miatt le is tartóztatták. Az eset nagy médiavisszhangot kapott, a cselekedet nem volt „hiábavaló”, mert később a gyerekek a Kolumbusz ünnepével kapcsolatos iskolai dolgozataikban nemcsak a dicső gyarmatosítókról írtak, hanem a

gyarmatosítás brutalitásáról is. 1994-ben pedig Bill Clinton nyilatkozatban fogadta el az amerikai indiánok Kolumbusz-nappal kapcsolatos különvéleményét és érzelmeit (166. p.). Ezeknek az eseményeknek azonban csak akkor van ilyen átütő hatásuk, ha ellenállásba ütköznek, hiszen amint megszelídülnek, elfogadottá válnak, írja a szerző, azonnal a kommercializálódás pályájára lépnek. A kwanzaa vagy a Martin Luther King-nap ma inkább szól a fogyasztásról, az ünnepre szóló ajándéktárgyak megvásárlásáról, a szünetről, mint az afroamerikaiak ünnepéről. Akkor van ismét hatása egy ünnepnek, írja a szerző, ha átpolitizálódása miatt új tartalommal telítődik. Példa erre a 2002-es Martin Luther King-nap iraki háborúellenes gondolatokkal való megtöltése (167–170. p.). Az ünnepek tehát, fejezi be tanulmányát a szerző durkheimi fordulattal élve, arra jók, hogy kizökkentsék a csoportot a mindennapokból, bizonyos csoporthoz tartozás élményét adják, erősítsék a kötődéseket, vagy új csoportok kialakulására adjanak lehetőséget.

Matthew Dennis¹² egy etnikus ünnep létrejöttéről és a társadalmi nyilvánosság kapcsolatáról, a Martin Luther King-nap nemzeti üneppé válásának folyamatáról ír. Először 1968-ban tettek arra kísérletet, hogy Martin Luther születésnapját nemzeti üneppé nyilvánítsák, akkor azonban azzal utasították el a javaslatot, hogy bár rövid életében Nobel-békedíjat kapott tevékenységéért, mégsem volt olyan jelentős személy, akit nemzeti szinten kellene ünnepelni. 1971-ben kétféle aláírást összegyűjtve terjesztették a javaslatot ismét a kormányzat elé, miközben bizonyos államokban már bevezették és munkaszüneti nappá nyilvánították az ünnepet. Több mint tíz évvel később, 1982-ben terjesztették ismét a kormányzat elé az ünnepnappá nyilvánítás igényét, ezúttal azonban hatmillió aláírással megerősítve kérésüket. 1983-ban Reagan el is fogadta a kérvényt, és január harmadik hétfőjét nevezte ki Martin Luther King ünnepének (179–181. p.). A nap nemzeti üneppé nyilvánításával azonban továbbra sem sikeres és befejezett a küzdelem, hiszen több állam különféle indokokra hivatkozva nem írta alá a megállapodást. Az ünneprel kapcsolatban nemcsak az ösztársadalom, de az afroamerikaiak sem képviselnek egységes álláspontot, hiszen vannak csoportok, amelyek azon a véleményen vannak, hogy ezzel az ünneprel ugyan kiemelték egy fekete hőst, azonban mások, akik szintén a jogaikért küzdöttek kihulltak az emlékezet rostáján (187. p.).

Mindezek mellett társadalmi szinten még nem terjedt el ez az ünnepnap a köztudatban, amit mi sem példáz jobban, mint egy memphisi McDonald's étterem kínos tudatlansága, amikor januárban, a király születésnapjának hivatalos napján kiírták az étteremre, hogy „Nemzeti Semmi Napja”. Mint kiderült, az étterem vezetői nem az ünneprel szembeni ellenérzésüknek akartak hangot adni, hanem egy figyelemfelhívó reklámfogásnak szánták a kiírást az ellen protestálva, hogy ma már minden jelentéktelen eseményhez, tárgyhoz ünnep kapcsolódik, mint például a Nemzeti Só Napja stb. Az ünnep tehát egyelőre szinte teljesen nélkülözi a csoport összetartásához, a közös élmények megszerzéséhez szükséges nyilvánosságot.

Diana Muir¹³ tanulmányában az Amerikában ma már általánosan megtartott ünnep, a hálaadás nemzeti üneppé válásával foglalkozik. A hálaadás ünnepének különlegessége abban áll, hogy ma Amerika-szerte ünneplik, így ma már nemzeti ünnepnek tekinthető, ám ebben az esetben egy olyan helyi ünnep elterjedéséről van szó, amelyet

korábban Amerika különböző részein más és más okok miatt ünnepeltek. A 19. század elején még csak New Englandban tartották a hálaadást, majd az 1830-as és az 1840-es években Yankee tanítók, újságírók, polgárok kezdtek annak érdekében kampányolni, hogy a hálaadás nemzeti ünnep legyen (194. p.). 1846-ban jelent meg először Mrs. Hale *Ladies' Magazin* című periodikája, amelyben hálaadásra elkészíthető süteményeket, vacsorajavaslatokat ír, ily módon reklámozva a hálaadás ünnepét. Az 1860-as években már egyre több család tartott hálaadás-vacsorákat, ahová családtagokat, szomszédokat és más vendégeket hívtak meg. A nyugati államokban, amelyeket az új emigránsok később népesítettek be, a hálaadás volt az a nap, amikor hazamentek a családjukhoz a keleti államokba (204. p.). Délen polgárháború dúlt ebben az időszakban, így az emberek azt vallották, hogy nincs miért hálát adniuk, azonban az oregoni asszonyok úgy gondolták, a polgárháború okozta veszteségek és tragédiák után itt az ideje annak, hogy egy közös ünnepet vezessenek be. Kérvényezték tehát az ünnep hivatalossá tételét, amit el is fogadott a kormányzó testület. Utah államban akkor tartottak először hálaadást, amikor a terméketlen sivatagi földből először arattak. Ezen a vidéken azonban mormonok is éltek, akik az aratásért és a békéért való hálaadás mellett keresztény értékeket is beépítettek az ünnepbe, így ez a nap nemcsak a termésért, de a testvériségért és a nagylelkűségért való hálaadás ünnepe is lett (205–208. p.). A hálaadás puritán New England-i ünnepe így terjedt el az Egyesült Államokban, amely ma mint a privát szférában megtartott családi ünnep kapcsolja a családokat a társadalom egészének nemzeti ünnepéhez. A nemzeti ünnep tehát különböző csoportok értékei és eszméi mentén szerveződik (210. p.).

A kötet utolsó tanulmányának szerzője, Ellen M Litwick¹⁴ az amerikai emigránsok kettős identitásáról, ezen keresztül pedig a nemzeti ünnepekhez való ambivalens viszonyukról ír. Ha az asszimilációt lineáris folyamatnak tekintjük, akkor az a tény, hogy az emigránsok részt vesznek az amerikai nemzeti ünnepeken, az etnikumok amerikanizálódásának kiváló példájaként említhetnénk. A valóságban azonban ennél sokkal bonyolultabb a kérdés, állítja a szerző, hiszen Chicagóban, ahova különböző nációból származó emigránsok érkeztek, az etnikumok nem egyszerűen amerikai polgárokként jelennek meg a nemzeti ünnepeken, hanem mint Amerikában élő etnikumok, aminek hangot is adnak megemlékezéseiken. 1892-ben egy szerb pap a függetlenség napján tartott misén elmondta, hogy ahogy a szerbek is szabaddá váltak a törököktől, majd az Osztrák–Magyar Monarchia igájától, az egyesült szláv nemzetnek olyan szabadnak kell lennie, mint ma az Egyesült Államoknak. A Chicagóban élő lengyelek a függetlenség napi ünnep végeztével Lengyelországra kérik Isten áldását (200. p.). Az Amerikában élő dánok július 4-én szintén nemcsak az amerikai függetlenség napjára emlékeznek, hanem arra is, hogy 1849-ben ezen a napon úzték ki az országból a poroszokat. A Chicagóban élő etnikumok viszonya az amerikai nemzeti ünnepekhez sajátos modellt követ, amelyben nemcsak a befogadó ország iránti lojalitásukat fejezik ki, hanem a nemzeti gyökerekre való emlékezés miatt nem mulasztják el, hogy a saját népükre és országukra emlékezzenek (235. p.). Az emigránsok olyan sajátos identitáskonstrukcióban élnek, amelyben egy bizonyos etnikumhoz tartozó amerikaiként (*ethnic American*) identifikálják magukat – így kapcsolódva az amerikai nemzethez (239. p.).

A fejezet tanulmányai a társadalom és ünnepei közti kohéziós erőt vizsgálva megállapítják, hogy amiként a kisebb közösségek esetében sem hatottak az ünnepek egy-

értelműen a kohézió irányába, úgy ez a nemzeti ünnepek kapcsán sem mondható el. A társadalom nem egységes, nem homogén, így a különbségek mentén a nemzeti ünnepek esetében is eltérések, konfliktusok alakulnak ki (198–199. p.).

* * *

A bevezető tanulmányban leírtaknak megfelelően a kötet írásai sok tekintetben igazolták Durkheim rítusok társadalmi működéséről szóló elméletét. Láthattuk, hogy az ünnepekben, a rítusokban összetart a közösség. Ezek az alkalmak lehetnek nyilvánosak, így megnyilvánul bennük a csoport, amely a rítusokban önmagáról kommunikál. A rítusok, ünnepek valóban alkalmasak arra, hogy kizökkentsék a közösség tagjait a mindennapokból, a szokásosból, ezzel pedig lehetőség nyílik a határok, a közösség kapcsolatainak, a tagok egymáshoz való viszonyának újradefiniálására.

A kötet szerzői azonban tanulmányaikban arra is rámutatnak, hogy a rítusok működése a modern társadalmakban közel sem ennyire egyszerű modellben történik, hiszen a nyilvános ünnepek mellett vannak olyanok, amelyek a család privát szférájában kapnak helyet; más alkalmakkor a közösségben megnyilvánuló feszültségek jönnek felszínre, így az ünnepen sokszor nem az egységesítés, hanem sokkal inkább a különállás felé ható erők kapnak főszerepet. A modern társadalomban, amely a Durkheim által vizsgált, primitívnek és egyszerűnek titulált társadalommal ellentétben egyáltalán nem egyszerű és homogén, nem várhatjuk, hogy az ünnepek maguk is egyszerűek, egyértelmű jelentéssel bírók legyenek. Maga Durkheim írja *A vallási élet elemi formái* című munkájában (Durkheim 2003), hogy az általa megalkotott rendszer csak arra a társadalomra alkalmazható, amelyre ő felállította. A tanulmánykötet a kortárs neodurkheimiánus gondolkodás példajaként annak is bizonyítéka, hogy az 1912-ben megjelent munka a mai napig nem veszítette aktualitását, és továbbra is vezérfonalat ad a társadalomtudományi gondolkodásnak.

JEGYZETEK

1. Amitai Etzioni a George Washington University tanára, alapítója és igazgatója az Institute for Communitarian Policy Studiesnek. Szociológiát tanított a Columbia Universityn, a Harvard Business Schoolon, az University of California at Berkeleyen, és az Amerikai Szociológusok Szövetségének elnöke volt 1994 és 1995 között. Több mint húsz könyv szerzője. Tanulmánya a jelenlegi kötetben: *About the Contributors. In We are What We Celebrate. Understanding Holidays and Rituals*, 247–248. p.
2. International Encyclopedia of Social Science (1968), American Sociological Review (1975–1995), American Journal of Sociology (1975–1995), Encyclopedia of Community (2003).
3. A fordításban a kifejezések tartalmi fordítására törekedtem, a szerző által megalkotott társadalomtudományi fogalmak fordítási nehézségei miatt. Az újraegyesítő ünnepek angol változata: *recommitment holidays*, a feszültségvezető ünnepek angol nyelvű változata: *tension management holidays*.
4. Elizabeth H. Peck az urbana-champingi Illinois University oktatója. Tanulmánya a jelenlegi kötetben: *Who are we and where do we come from? Rituals, families and identities*. 43–60. p.
5. Gary Gloss a Pennsylvaniai State University oktatója. Tíz könyv szerzője, szerkesztője. Tanulmánya a jelenlegi kötetben: *Just for kids: How holidays became child centered*. 61–73. p.

6. Mary F. Whiteside az Ann Arbor Center for the Family intézmény okleveles klinikai pszichológusa és terapeutája. Tanulmánya a jelenlegi kötetben: This is our family: Stepfamilies, rituals and kinship Connections. 74–88. p.
7. John R. Gillis a Ruthers University oktatója. Számos, a családok történetével foglalkozó könyvet írt, többek között az angol származású amerikai családok szerkezetének fejlődéséről. Tanulmánya a jelenlegi kötetben: Gathering together: Remembering memory through ritual. 89–106. p.
8. Theodora Caplow az University of Virginia szociológusa. Tanulmánya a jelenlegi kötetben: The festival cycle: Halloween to Easter in the community of Middletown. 107–119. p.
9. Anna Day Wild a Harvard University kiadásában jelentette meg a *Mainstreaming Kwanzaa* című munkát. A *Crimson* című periodika főszerkesztője. Tanulmánya a jelenlegi kötetben: Mainstreaming Kwanzaa. 120–130. p.
10. David E. Procter a Kansas State University oktatója. Elsősorban a vidéki közösségekben folytat kommunikációs vizsgálatokat, különösen a fesztiválokon megnyilvánuló és a vidéki helytörténeti múzeumok tárlatain létrejövő kommunikációval foglalkozik. Tanulmánya a jelenlegi kötetben: Victorian days. Performing community through local festival. 131–150. p.
11. Francesca Poletta a Columbia University szociológiaprofesszora. Kutatásaiban a városi politikai eseményeken való hatásos társadalmi részvétel tényezőit, motivációit vizsgálja. Tanulmánya a jelenlegi kötetben: Can you celebrate dissent? Holdays and social protest. 151–177. p.
12. Matthew Dennis az University of Oregon professzora. Tanulmányának címe: The invention of Martin Luther King Jr.'s birthday. 178–193. p.
13. Diana Muir tanulmánya a jelenlegi kötetben: Proclaiming thanksgiving throughout the land: from local to national holiday. 194–212. p.
14. Ellen M. Litwick a SUNY-Fredion tanszékvezetője. Kutatásainak középpontjában az amerikai rítusok kulturális tartalmának vizsgálata áll. Az *American's Public Holidays, 1865–1920* című könyv szerzője, jelenleg az ajándékozás kultúrtörténetével foglalkozik. „Our hearts burn with ardent love for two countries.” Ethnicity and assimilation. 213–246. p.

IRODALOM

DURKHEIM, EMILE

2003 A vallási élet elemi formái. Budapest: L'Harmattan.